

Σχολείο και κοινωνία: Η θέση της Αριστεράς για την εκπαίδευση στη συγκυρία του 1945

Εισαγωγή

Χρήστος Τζήκας

Οι απόπειρες μεταρρύθμισης της εκπαίδευσης στην Ελλάδα χρονολογούνται από τη στροφή του 19^{ου} προς τον 20^ο αιώνα, όταν επιχειρείται πιο καθαρά ο αστικός εκσυγχρονισμός της κοινωνίας. Εκτός από τα αψήφιστα εκπαιδευτικά νομοσχέδια του Α. Ευταξία (1899) και του Ι. Τσιριμώκου (1913) επιχειρήθηκαν και πρακτικές εφαρμογές, όπως το Παρθεναγωγείο του Βόλου (1908-1911), η γλωσσική μεταρρύθμιση (1917-1920), η μόρφωση των εκπαιδευτικών (Μαράσλειο Διδασκαλείο και Παιδαγωγική Ακαδημία 1923-1925) και η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1929. Επρόκειτο πάντα για αστικό εκσυγχρονισμό του σχολείου, με στοιχεία και εκδοχές της αμερικανικής Νέας Αγωγής και του γερμανικού Σχολείου Εργασίας και της Μεταρρυθμιστικής Παιδαγωγικής.

Ωστόσο, και αυτού του είδους η μεταρρύθμιση που δεν έθιγε την αστική κοινωνική δομή γνώρισε την αντιμεταρρύθμιση και την ανατροπή.

Μέχρι το τέλος της μεταξικής δικτατορίας και την είσοδο της χώρας στην περίοδο της Κατοχής, το ελληνικό σχολείο θα παραμείνει ένα σχολείο για λίγους, ένα σχολείο βερμπαλιστικό, στραμμένο στα ιδεολογήματα των εξωτερικών, γλωσσικών, στοιχείων του κλασικού πολιτισμού και θα υπηρετεί τις ανάγκες εξασφάλισης της κυριαρχίας μιας συντηρητικής αστικής τάξης, μακριά από το λαό και τις ανάγκες του.

Η Αριστερά στην Ελλάδα διαμόρφωσε τις απόψεις της για την εκπαίδευση μετά την ίδρυση του ΣΕΚΕ, αλλά κυρίως μετά τη διάσπαση του Εκπαιδευτικού Ομίλου, όταν μια μερίδα διανοουμένων και εκπαιδευτικών εντάσσονται στο χώρο της, ενώ εμφανίζεται στους κόλπους της Διδασκαλικής Ομοσπονδίας η αριστερή παράταξη των δασκάλων. Τότε εκδόθηκαν και τα πρώτα εκπαιδευτικά περιοδικά που φιλοξένησαν απόψεις της μαρξιστικής παιδαγωγικής, του ενιαίου σχολείου, της πολυτεχνικής εκπαίδευσης και

του σχολείου παραγωγής, ενώ μεταφράστηκαν και οι πρώτες εργασίες από/για τη σοβιετική εκπαίδευση.

Το πρώτο περιοδικό που εξέφρασε τις εκπαιδευτικές αντιλήψεις της Αριστεράς ήταν η *Νέα Αγωγή* (1927-1928), που εξέδιδε ομάδα αριστερών εκπαιδευτικών (Ι. Ιορδανίδης, Ρ. Ιμβριώτη, Θ. Βλυζιώτης)¹. Ακολούθησε ο *Νέος Δρόμος* (1928-1929), ως όργανο του νέου Εκπαιδευτικού Ομίλου, ενώ από τον Ιούλιο του 1933 μέχρι τον Ιούλιο του 1934 εκδόθηκε από την αριστερή παράταξη των δασκάλων το περιοδικό *Δασκαλικός Δρόμος* (τεύχη 1-3), που στη συνέχεια μετονομάστηκε σε *Εκπαιδευτικός δρόμος* (τεύχη 4-16).

Την πιο ώριμη επεξεργασία για το σχολείο της σοσιαλιστικής κοινωνίας ως προς τη δομή, το περιεχόμενο και τη μέθοδο αποτέλεσε το «Σχέδιο μια Λαϊκής Παιδείας», που υπέβαλαν στη Γραμματεία της ΠΕΕΑ τον Μάιο του 1944 δύο επιτροπές του ΕΑΜ και της ΕΠΟΝ. Το «Σχέδιο» εγκρίθηκε από το Εθνικό Συμβούλιο των Κορυσάδων ως μοντέλο οργάνωσης της εκπαίδευσης στη μελλοντική σοσιαλιστική κοινωνία. Βασικές αρχές του ήταν το ενιαίο σχολείο μέχρι την ηλικία των 18 ετών, παράλληλη θεωρητική, καλλιτεχνική και επαγγελματική μόρφωση και εργασιακή εμπειρία από τα 14 έτη, χρήση της δημοτικής γλώσσας σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες, πανεπιστημιακή μόρφωση όλων των εκπαιδευτικών, συμμετοχή των μαθητών και των τοπικών παραγόντων στο προσδιορισμό της ύλης και, ουσιαστικά, κατάργηση της διαίρεσης χειρωνακτικής και πνευματικής εργασίας².

Στην οργάνωση των εκπαιδευτικών θεσμών από την ΠΕΕΑ ελάχιστες από τις προβλέψεις του «Σχεδίου» μπορούσαν να υλοποιηθούν στις συνθήκες της Κατοχής, ενώ οι μετακατοχικές εξελίξεις δεν επέτρεψαν την εφαρμογή του.

Η Αριστερά, έπειτα από τα Δεκεμβριανά και τη Συμφωνία της Βάρκιζας, αποφάσισε να ακολουθήσει τον κοινοβουλευτικό δρόμο, να αγωνιστεί για την αστικοδημοκρατική μεταρρύθμιση και τον σταδιακό μετασχηματισμό της κοινωνίας.

Έτσι, και στην εκπαίδευση το πρόγραμμα για μια σοσιαλιστική εκπαίδευση, παρά τις προσδοκίες που είχαν διαμορφωθεί με το τέλος της Κατοχής για εκπαίδευση συγχρονισμένη και προσανατολισμένη στα σύγχρονα ιδανικά της δημοκρατίας και της κοινωνικής δικαιοσύνης, δεν μπορούσε να εφαρμοστεί στις συνθήκες αυτές.

¹ Για τις εκπαιδευτικές απόψεις του περιοδικού βλ. Γρόλλιος, Γ., Τζήκας, Χ. (2022), «Βασικές Θέσεις του Περιοδικού *Νέα Αγωγή* (1927-1928)», στο Γρόλλιος, Γ., Κατσιαμπούρα, Γ., Ντρενογιάννη, Ε., Σκορδούλης, Κ., *Η κριτική εκπαίδευση για την κοινωνική δικαιοσύνη*, Πρακτικά 2ου Συνεδρίου Κριτικής Εκπαίδευσης. Αθήνα: Προπομπός, 56-63.

² Για μια ανάλυση του «Σχεδίου», όπως και του ρόλου του Δημήτρη Γληνού στη σύνταξή του, βλ. Τζήκας, Χ., Γρόλλιος, Γ. (2022), «Το «Σχέδιο μιας Λαϊκής Παιδείας», 1944» στο Γρόλλιος, Γ., Κατσιαμπούρα, Γ., Ντρενογιάννη, Ε., Σκορδούλης, Κ., *Η κριτική εκπαίδευση για την κοινωνική δικαιοσύνη*, Πρακτικά 2ου Συνεδρίου Κριτικής Εκπαίδευσης. Αθήνα: Προπομπός, 408-419.

Ωστόσο, αριστεροί διανοούμενοι και παιδαγωγοί οργάνωσαν συλλογικές προσπάθειες και θεσμούς, έδωσαν διαλέξεις και εξέδωσαν έντυπα για να συμβάλουν στην ανασυγκρότηση της χώρας και μαζί στον αλφαριθμητισμό του λαού, στη βελτίωση και τον εκσυγχρονισμό της εκπαίδευσης σε προοδευτική κατεύθυνση. Τέτοιες ήταν:

- α) Εταιρεία “Επιστήμη-Ανασυγκρότηση” και περιοδικό *Ανταίος*.
- β) Εταιρεία για την καταπολέμηση του αναλφαριθμητισμού και της αγραμματοσύνης στην Ελλάδα.
- γ) Εκπαιδευτικός Όμιλος.
- δ) Περιοδικό *Ελεύθερα Γράμματα*.

Ακόμη και η Εταιρεία “Επιστήμη-Ανασυγκρότηση”, που δεν φαίνεται να έχει άμεση σχέση με την εκπαίδευση, περιλάμβανε ανάμεσα σε 7 τομείς και εκπαιδευτικό τομέα με 11 κύκλους, που ασχολούνταν με επιμέρους εκπαιδευτικές βαθμίδες και θεματικές³.

Μέσα από τις διαλέξεις και τα δημοσιεύματα προσπαθούσαν να επηρεάσουν την εκπαιδευτική πολιτική, η οποία είχε στραφεί πάλι προς το αντιλαϊκό σχολείο του παρελθόντος.

Ο Κώστας Π. Μαρίνης (1897-1968) ήταν λογοτέχνης και λαογράφος. Μετείχε στην Αντίσταση, συνελήφθη κατά τη διάρκεια των Δεκεμβριανών από τους Βρετανούς και μεταφέρθηκε στο στρατόπεδο της Ελ Ντάμπα,⁴ απ’ όπου απελευθερώθηκε το καλοκαίρι του 1945. Το 1949 εξορίστηκε στη Μακρόνησο. Συνεργάστηκε με τη *Νέα Εστία*, στην οποία δημοσίευσε 22 λογοτεχνικά και λαογραφικά κείμενα, και με το περιοδικό της ΕΠΟΝ *Νέα Γενιά*, όπου δημοσίευσε και το χρονικό «Πρωτοχρονιά στην Ελ Ντάμπα»⁵.

Το κείμενο που αναδημοσιεύουμε από τα *Ελεύθερα Γράμματα*⁶ βασίζεται στις επεξεργασίες της Αριστεράς για την εκπαίδευση και έχει στοιχεία της μαρξιστικής παιδαγωγικής και του σχολείου της παραγωγής. Ξεκινά με την κριτική του αστικού σχολείου που ήταν απομονωμένο από την κοινωνία. Τα πνευματικά εφόδια που έδινε ήταν ξεπερασμένα και άχρηστα για τις ανάγκες της ζωής. Το σχολείο αυτό κατάντησε

³ (1946) «Η πρώτη γενική συνέλευση των μελών της Εταιρείας “Επιστήμη-Ανοικοδόμηση”. Η λογοδοσία του Διοικητικού Συμβουλίου για τις εργασίες της Εταιρείας», *Ανταίος*, Χρόνος Β’, αριθ. 2, 15 Σεπτεμβρίου, σ42-47. Οι κύκλοι του εκπαιδευτικού τομέα στη σ. 44.

⁴ Στην έρημο El Daba της Αιγύπτου μεταφέρθηκαν 7.672 Έλληνες με πέντε καραβιές από τις 18 Δεκεμβρίου 1944 μέχρι τις 4 Ιανουαρίου 1945. Μεταξύ των κρατουμένων στο στρατόπεδο ήταν γνωστά ονόματα όπως οι: Μίμης Φωτόπουλος, Άρης Αλεξάνδρου, Δημήτρης Χριστοδούλου, Γιώργος Βαλέτας Αλέξης Καρρέρ, Δημήτρης Μπέης, Μπάμπης Μπακάλης κ.ά.

⁵ Πληροφορίες για τον Κώστα Μαρίνη βλ. στο greekcivilwar.wordpress.com/2016/12/20/gcw-739/, makronissos.org/onomata-prosopon/marinis-p-kostas, sarantakos.com/kibwtos/neagenia.html

⁶ Μαρίνης, Κ. (1945), «Σχολείο και Κοινωνία», *Ελεύθερα Γράμματα*, *Περιοδικό της ζωντανής σκέψης* 12 (27 Ιουλίου 1945): 12-13.

έναν λαό «με θέληση και ζήλο για εργασία και προοδευτική προσπάθεια» σε «ασυγκρότητο πλήθος». Προτείνει λοιπόν ένα σχολείο-εργαστήριο της ζωής, βασισμένο σε επιστημονικές βάσεις, ανταποκρινόμενο στις κλίσεις και τα ενδιαφέροντα των παιδιών, που θα καλλιεργεί την πρωτοβουλία και την επινόηση και θα κάνει την εργασία αυθόρμητη και ευχάριστη. Θα συνδέει τη θεωρία με την πράξη, θα προσφέρει εργασιακές δεξιότητες μέσα στην παραγωγική εργασία στον αγροτικό και στον βιομηχανικό χώρο. Στο σχολείο αυτό θα καλλιεργείται η κοινωνικότητα, το πνεύμα «της συνεργασίας, της αλληλεγγύης, της αδερφωσύνης και της αγάπης». Ζυμωμένοι έτσι οι νέοι θα προωθούν σε υψηλότερα επίπεδα τον πολιτισμό και θα ανεβάζουν την παραγωγή για τη βελτίωση της ζωής όλων των Ελλήνων, χωρίς προνόμια σε βάρος των άλλων, αλλά θα προσφέρουν τις δυνάμεις τους για την προκοπή του συνόλου.

Σχολείο και Κοινωνία

Κώστας Μαρίνης

Κανονικά η κάθε φουρνιά της νέας γενιάς θα δράσει στην αυριανή κοινωνία. Γι' αυτό το αύριο λοιπόν πρέπει να την ετοιμάζει και η καλή Παιδεία. Να δίνει δηλαδή στους νέους γερή βάση για τη σημερινή πραγματικότητα και να τους προμηθεύει τα απαραίτητα εφόδια να μη βρεθούν απροετοίμαστοι για καμιά δυσκολία στη ζωή τους. Συνάμα η καλή Παιδεία πρέπει να ξυπνάει τις υλικές και τις πνευματικές δυνάμεις που κατέχει κάθε ανθρώπινο πλάσμα, να τις κινάει εξασκητικά ως που να τις βάλει οριστικά σε δημιουργική λειτουργία για το καλό του κοινωνικού συνόλου.

Η άσκηση αυτή γίνεται απ' ανάγκη και μέσα στη δράση της ζωής – μα γίνεται στα κουτούρου κι όχι μελετημένα και οργανωμένα. Κάτι παραπλήσιο μ' αυτό που κάνουν τα φυσικά όντα, που όμως ακολουθάνε μεθοδικώτερη πορεία. Πώς εκπαιδεύουνε τα μικρά τους τα πουλιά και τα ζώα; Πώς τα καταρτίζουνε τέλεια; Πώς τα κάνουν ικανά για τη ζωή και την υπερνίκηση κάθε φυσικής εναντιότητας και δυσκολίας; Τα φτάνουνε στη «δευτέρα φύση» με συστηματική κι ακοίμητη εξασκητική πορεία. Εναρχική κι επίμονη εξάσκηση μέσα στο περιβάλλο που θα ζήσουν. Στο ζωντανό περιβάλλο θα εξασκούμε και μεις τα παιδιά μας, τα φυτάνια, που θαντικαταστήσουνε τους χτεσινούς κακόκαρπους κλώνους με καινούργια πιο καλόκαρπα και παραγωγικά κλωνάρια.

Φυσικό είναι πως στα λογικά όντα πρέπει να γίνονται όλα τα σχετικά με προμελέτη, καθορισμένο πρόγραμμα, σύστημα, μέθοδο, και προνοητική για το παραμικρό τους. Τι «κορωνίς των όντων» είναι δα ο άνθρωπος αν δεν τα κανονίζει όλα πιο καλά, τέλεια, λογικά, οργανωμένα, δίχως ήσκιο και σκοτάδι παρά φως όλα και λαγάρι; Στοχαστικά και μελετημένα θα ξυπνάμε τις έμφυτες ιδιότητες του καθενός και θα κατευθύνουμε τις κάθε λογής επακόλουθες ενέργειες δημιουργικά και σκόπιμα για την ωφέλεια και την προκοπή του κοινωνικού συνόλου. Μόνο με τέτοια οργανωμένη Παιδεία η νεολαία, η ελπίδα του έθνους, θα μαθαίνει όλα τα συγκαρινά κι ανεβασμένη πια σε ανάλογο σκαλοπάτι θα μπει στη δράση με κατάλληλον εξοπλισμό για την απαιτούμενη εργασία και για παραπέρα δημιουργία όπου θαν' εξασφαλισμένες πολλές από τις πρωτυτερινές δυσκολίες, απλουστεμένος κ' ευκολότερος ο χειρισμός, λιγοστεμένος ο κόπος, πιο καλά και τελειοποιημένα όλα.

Μα... υπάρχει κ' εμποδιστικό «αλλά» στη μέση: δε γίνεται έτσι εδώ στην Ελλάδα! Εδώ το σκολειό είναι απομονωμένο, ξέμακρο από τη συγκαρινή λειτουργία, σαν το λωβιασμένο που τον ξεχωρίζουν από τους γερούς ανθρώπους. Η εργασία του δεν είχε καμιά συνάφεια και σκέση με την εργασία και τη ζωή της κοινωνίας. Περιτυλιγμένο στ' αχνόθολα σύθαμπα, που ξεφυτρώνουν από τ' αρχαϊστικό ιδανικό και τ' αϋλομονωτικό αποτράβηγμα, ήταν όξω κι από τις ανάγκες της ζωής κι από τα διαφέροντα των νέων, που ζητούσαν εφόδια για το σύγκαιρο και για το κατόπι. Μα πού εφοδιασμός τέτιος! Παίρνανε μόνο κάποιο πασάλειμα – μόρφωση τάχα θεωρητική, στηριγμένη σε παλιού καιρού προϋποθέσεις. Μέσα σε δαύτες αχνοζούσαν, όπως το μεταξοσκούληκο μέσα στο κουκούλι. Μα τούτο δεν ήτανε πνευματικός εξοπλισμός για τη ζωή και για τη δράση της εποχής μας. Ήσαν εφοδιαστικά εξαρτήματα για τα παλιά περασμένα και πλιά ήσαν άχρηστα για το σήμερα κι ακόμα πιο άχρηστα για το αύριο, που θα δρούσαν οι νέοι...

Έτσι, παραμερισμένοι μ' επιτήδειον τρόπο από τους δρόμους της ζωής, δεν πίναμε από τους δροσερούς κρουनों της, βρισκόμαστε διαρκώς όξω από τη ζωογόνο τροχιά της. Και μας εφτάνανε πια σ' αξιοθρήνητη κατάντια κι ως πνεύμα κι ως σώμα: εδώθε το πνεύμα στα σκολειά κουτσουρεμένο, σαν το νιόβλαστο φυτάδι κορφοκομένο από τις γίδες ή τσουρουφλισμένο από τις φωτιές και τους πάγους. Ολωσδιόλου αχρηστεμένο και παραφορτωμένο με πολλά σκύβαλα κ' ελάχιστον καρπό, σκορπισμένο μέσα σε κείνα – και ποιος μπορούσε ναν τον ξεδιαλέξει και ναν τον κάμει θεμελιακό κανόνα και βάση; Από τ' άλλο μέρος το σώμα, με την υγεία του σακατεμένη μέσα στον υγιεινότερο τόπο της οικουμένης. Κι αυτό γιατί με το να εξυμνούν παντοτινά κι ασταμάτητα το «λιτοδίαιτον» μας ξεγελούσαν κ' έτσι περσέβανε ταγαθά για ναν ταπολαβαίνει ο αποικιακός άρχος. Και το καταφέρναν

εύκολα το ξεγέλασμα, γιατί μας είχανε τη σκέψη αχρηστεμένη, περιορισμένη σε λίγα μόνο κι ατομικά, που τα συντηρούσε το ζωϊκό ένστιχτο κάθε ατόμου...

Κ' έχουνε κάμει το Λαό μας με τις ανυπολόγιστες δυνατότητες και τις απειράριθμες προϋποθέσεις για δημιουργική επινόηση και δράση, με ολοπρόθυμη διάθεση και θέληση και ζήλο για εργασία και προοδευτική προσπάθεια, με τα γερά προσόντα για ανάπτυξη κι ανελιχτική πορεία, τον είχανε καταντήσει το Λαό ασυγκρότητο πλήθος, σα μπουλούκι, που το παρασέρνει όποιο σύνθημα λάχει – ένας ομαδισμός τύπου στραβοπηγαμιού στον Άδη! Μαραμένη κάθε δημιουργική ενέργεια και δράση, πνιγμένη μέσα σε μοιρολατρικό μεσιανισμό η πρωτοβουλία, κάθε διάθεση, θέληση και ζήλος υποταγμένα σε τυφλό μμητισμό, η θεϊκή σπίθα σβησμένη με το ζύγι της σκέψης αχρηστεμένο, αντίδραση καμιά για γλυτωμό από «κείνο που θα ρθει, το κανονισμένο και το γραφτό, που δε μπορεί ναν το ξεφύγει κανένας!» Δηλαδή ζημιά με το καντάρι για το έθνος!...

Απαραίτητο λοιπόν ναλλάξουμε δρόμο για να σταματήσουν οι ζημιές του Λαού μας. Το σχολειό πρέπει να ναι στενά δεμένο με την κοινωνία. Όπως ξεραίνεται το κλαδί, σαν ξεμασκαλιστεί από το δέντρο, έτσι αχρηστεύεται και το σχολειό, σαν απομονωθεί από την κοινωνία. Όχι αποτράβηγμα λοιπόν μ' απεναντίας ανακάτεμα μέσα στη ζωή και στα φανερώματά της όλα σαν ολοζώντανο κυτταρικό συγκρότημα μέσα στη γενική οργάνωση της παραγωγικής εργασίας. Ζυμωμένο σε κάθε κοινωνική εκδήλωση να βρίσκεται περιπλεγμένο σε κάθε δράση, ναν το βλέπουμε σε όλα, καταπώς είναι το υφάδι με το στημόνι διασταυρωμένα.

Είπαμε πως τα παιδιά θα δράσουνε στην αυριανή κοινωνία και για το αύριο αυτό πρέπει να ετοιμαστούνε. Η ετοιμασία κατά κύριο λόγο θα γίνεται μέσα στην ίδια την κοινωνία. Το σχολειό θα ναι το εργαστήριο. Μα ένα εργαστήριο σε αέναη χρηστική λειτουργία για το τώρα και για το κατόπι. Πραγματικό κοινωνικό ίδρυμα, ζωντανό κύτταρο κι οργανισμός της κοινωνίας θα ναι στοργικός κι ακοίμητος παραστάτης του παιδιού στην εξελικτική του πρόοδο, θαν το υποβοηθήσει για να γίνει τέλειος άνθρωπος. Και τέλειος άνθρωπος θα γίνει μόνο μέσα στην κοινωνική λειτουργία. Με την εργασία θα μπει στην κοινωνική ζωή, θα δει τις μορφές της, θα εχτιμήσει τις αξίες της, θα γνωρίσει τους σκοπούς, θα νιώσει την αποστολή της. Θα ξεδιαλέξει τα στοιχεία της κ' έτσι θα πάρει σωστή θέση 1) υποκειμενική: σύμφωνη με τις έμφυτες προδιαθέσεις τους ο καθένας (και τότε πια θα δουλέβουν με κέφι, αυθόρμητη διάθεση, ενθουσιασμό, αμυλλικούς αναπαλμούς και λαχτάρα) και 2) αντικειμενική: εκείνο που ωφελεί το σύνολο ναν το υποβοηθούν και ναν το διαφεντέβουν κι ό,τι βλάφτει ναν το πολεμάν ως ναν το εξουδετερώσουν...

Κι αυτό θαν το πετύχουμε μέσα στην κοινωνία με τη στενή επαφή της θεωρίας με την πράξη, με την προσαρμογή της θεωρίας στην πράξη. Αρχικά η σχολική τους εργασία θα ναι στραμμένη στη λύση όλων των υλικών και των πνευματικών ζητημάτων, που ναι σχετικά με τη διαβίωση των παιδιών και θα γίνονται τα βασικά επίκεντρα της πρακτικής τους ασχολίας. Σιγά σιγά, μέσα στην πορεία, θα ξεχωρίζουν τα διαφέροντα των παιδιών και θα κατατάζονται σε σχετικές ομάδες. Κι όπως θα είναι ξεδιαλεγμένα με προσοχή και κατανεμημένα θα παίρνουνε μέρος και στις διάφορες εργασίες. Θα γίνονται βοηθητικοί εργάτες στην παραγωγή της σχολικής τους περιφέρειας. Και στον υλικό και στον πνευματικό τομέα βοηθοί, συνεργοί και παραστάτες.

Κάθε φορά, στη φούρια της εργασίας, θα εντάσσονται στους μόνιμους και ειδικούς εργασιακούς ομίλους και θα βοηθούν ανάλογα με τις δυνάμεις που έχουν - οι συνθήκες της εργασίας δηλαδή, στην ειδική περίπτωση, θα ναι για παιδικούς οργανισμούς κανονισμένες. Και θα καθορίζεται βασισμένη σ' επιστημονικά δεδομένα η ένταση και η χαλάρωση του ρυθμού της δουλιάς, οι ώρες και η διάρκεια, η ανάπαυση και η ψυχαγωγία. Οι όροι της εργασίας κανονισμένοι, που να μη φέρνουνε την παραμικρή ζημιά και στρέβλωση ούτε στο σώμα ούτε στο πνεύμα. Ίσια ίσια να υποβοηθούνε την κανονική κι αρμονισμένη ανάπτυξή τους ως το ακρότατο σημείο.

Στις αγροτικές ασχολίες των κατοίκων θα βοηθούνε στον τρύγο, στο σπαρτό, στο βοτάνισμα, στα σκαλίσματα, στο θέρο, σταλώνια, στα περιβόλια, στην κηποτεχνία, στα φυτά και στα δέντρα σε συνδυασμό με τη ζωοτροφία και μελισσοκομία, στη ζωοτεχνία γενικά, στη συγκομιδή και συσκευασία των καρπών, στις μεταφορές και σταποθήκεμά τους, στη μεταξοτροφία, καπνοπαραγωγή, τυροκομία, φυτοπαθολογία, καταπολέμηση αρώστειας, ακρίδας, κάμπιας, σκουληκιών, δάκου και τα ρέστα. Η εργασία θα γίνεται ο συνδετικός κρίκος του σκολειού με την άμεση αγροτική πραγματικότητα της περιφέρειας, θα μπάζει το παιδί και θαν το συνηθάει από ξαρχής στην κοινωνικά χρήσιμη δράση, δε θαν ταφήνει να ξεστρατίζει και νακολουθάει αντικοινωνικά παραδρόμια.

Παρόμοια θα γίνονται βοηθοί, συνεργοί και παραστάτες και στις βιομηχανικές και βιοτεχνικές εργασίες. Θα μπαίνουνε μέσα στα μηχανουργεία (και τους αρέσουνε τόσο οι μηχανικές ασχολίες!) Με στοχαστική καθοδήγηση θανακατέβουνται στο λύσιμο, καθάρισμα, λάδωμα, ξαναδέσιμο και μοντάρισμα όποιας μηχανής, θα καταχτούνε σιγά σιγά τα μυστικά τους και θα ξεδιαλύνουνε πραχτικά τα μυστήρια της λειτουργίας τους, που τα θεωρούσαν κάπως υπερφυσικά ως τα τότε! Θα διαπιστώνουν εφαρμογές από τη φυσική που έχουνε μάθει, θα βλέπουνε ταποτέλεσμα και τον πολλαπλασιασμό, που γίνεται από την άλφα κίνηση κι από τη βήτα ενέργεια και θα βρίσκουνε τη λύση στα προβλήματα της τεχνικής τους.

Πλούσιο στάδιο για γνώσεις, έρευνες και μελέτες θα βρίσκουμε στην ηλεκτροπαραγωγή και κίνηση και θα ξεφωτίζει ο νους τους με τη φυσική εξήγηση που θανακαλύπτουν. Θα φουσκώνουν τα στήθια τους από ευεξία κι αυτοπεποίθηση δημιουργική κι όχι περήφανη και στείρα. Άλλο μεταλλείο για συστηματική παρατήρηση και μελέτη θα ναι η πλαστική κάθε υλικού και είδους, η κατεργασία του ξύλου, των μετάλλων, του γυαλιού και η παραγωγή των σχετικών προϊόντων για την εξυπηρέτηση του ανθρώπου με τη διακόσμηση και την ποικιλτική τους.

Σε όλα θα ναι ανακατωμένα για να γίνονται κοινωνικότερα, ναποχτούνε ομαδικότητα και θάρρος, να εξασκούνε τα φτερά τους για όποιο ανελιχτικό φτερούγισμα, να ξετυλίζουνε τις δημιουργικές τους δυνάμεις και ναν τις βάνουνε στην υπηρεσία της γενικής προόδου. Θα καλλιεργείται η πρωτοβουλία και η δημιουργική τους επινόηση, θα συμπληρώνεται ολοένα η επαγγελματική τους τελειοποίηση, θα προάγεται η ανάπτυξη του κοινωνισμού τους, του πνεύματος της συνεργασίας, της αλληλεγγύης, της αδερφωσύνης και της αγάπης. Με τον παιδικό τους ενθουσιασμό θαν τους ξεσηκώνουν όλους και θα δίνουνε σ' όλα χαρούμενο τόνο, αγνή κι άδολη παιδικότητα, πνεύμα δημιουργίας ποτισμένο αγαλλίαση και δροσιά και χάρη.

Ανακατεμένη πολύτροπα και ποικιλόμορφα η νεολαία σε όλα, ζυμωμένη σε κάθε παραγωγική εργασία θα παίρνει και θα δίνει. Στην αδιάκοπη ροή της ζωής εδώ θα παίρνουν διδάγματα, εκεί θα προσφέρουν επινόηση, προσπάθειες και κόπους και παντού θα συντείνουν για το ανέβασμα της παραγωγής όλο και σε ανώτερα επίπεδα, παραπάνου ποσοτικά και ποιοτικά και για την προκοπή του συνόλου - την πλουσιοπάροχη πόρεψη όλων των Ελλήνων κι όχι ενού μονάχα ή λίγων ατόμων. Ζωντανά πλάσματα, γιομάτα δύναμη, θέληση και διάθεση, θα συνεισφέρουν για τη δικαιοσύνη στην κοινωνία και δε θα ναι πια ξέχωρα κι απομοναχισμένα. Υφασμένα στερεά με τη ζωή δε θα παρασέρνονται από τανάερα κι αϋλικά νεφελώματα, σαν εκείνα του παλιού σκολειού, που ήταν όξω κι από τη ζωή κι από την κοινωνία. Δε θα πυργώνουνε πια φανταστικά και φανταχτερά σκέδια, στηριγμένα σ' ονειρικά επινοήματα ύπνου και ξύπνου. Θα κοιτάζουνε κατάματα τη Ζωή, θα πλάθουνε την πραγματικότητα με τα ίδια τους τα χέρια και με τη δημιουργική πνοή τους θαν τα προωθούν όλα...

Το πιο σπουδαίο, δε θα ναι πια μαμόθρεφτα στο σώμα και στη σκέψη, για τον εύκολο παρασερμό τους από κάθε λογής επιτήδειους τσαρλατάνους. Παιδιά της εργασίας, ψημένα στη γόνιμη θεωρία και πράξη, μαζί και στην παραγωγική ενέργεια και δράση, γερά συγκροτημένα σωματικά και ψυχικά κ' εφοδιασμένα μ' ολόπλευρο πνευματικό εξοπλισμό, που δε θαχρηστέβει τη θεϊκή φλόγα και το ζύγι της σκέψης, θα πατάνε το ένα πόδι στην άμεση πραγματικότητα με τις συγκαϊρινές ανάγκες και το

άλλο στις μελλοντικές απαιτήσεις μιας πραγματικής ανθρώπινης κοινωνίας που θα ναι μεθοδικά οργανωμένη, στοχαστικά συγκροτημένη και με σκόπιμη σε όλα λειτουργία. Με ζήλο, θέληση, γνώση κ' επιμονή θα συντείνουνε στην τελειότερη ανάπτυξή της. Θα βοηθάν ολοένα για το ανέβασμα του βιωτικού επιπέδου. Να φτάσουμε στο σημείο που όλοι θα φροντίζουνε στοργικά για όλα, κανείς δε θαπαιτεί για τον εαυτό του προνόμια σε βάρος των άλλων και θα διαθέτουμε όλες μας τις δυνάμεις για την προκοπή του συνόλου. Να οικοδομούμε αυτή την προκοπή και την πρόοδο, να βάνει ο καθένας μελετημένα το πετραδάκι του για να τελέψει το πανώριο παλάτι του νεοελληνικού πολιτισμού μας, όπου η ευημερία θα ναι γενική για όλους και η καθολική ευτυχία θα διανομίζει απλόχερα ταγαθά της!